

FÉNYES ELEK SZÜLETÉSÉNEK ÉS HALÁLÁNAK KETTŐS ÉVFORDULÓJÁRA

Számadatok világában az érmelléki Csokaly

Fontos szerepe volt egykor az Érmelléknek. Annak ellenére, hogy a mocsár volt az úr, és szinte élhetetlen területek pásztázták a vidéket, szülőttein keresztül sokszor beleszólt a világ fejlődésének menetébe, sőt az irodalomban felállított rangsort is átírta olykor. Ilyen személyiségként tartják számon Fényes Eleket is, a magyar statisztika atyját.

→ SÜTŐ ÉVA

Az érmelléki Csokalyt is szülöttei szentelték meg. Ha az itt lakók jól sáfárgok voltak az örökségükkel, megélhettek volna akár e vidék nevezetességeiből is. Az elődök által hagyott szellemi kincstár, amelynek örökösei letünk, a megmaradást kellett volna szolgálnia.

A falu bejáratánál a forró nyári délutánban lustán mozdul az Ér vize. A sáros árkából felszálló pára és békaszó megeleveníti a tájat, s a csalóka délibáb belengi a lapos, végelethetetlen messzeséget. A nyers vízi növényzet egyedi illatot borít a falura, s az ódon deszka-kerítésekben árad itt is a világ legszébb istenhozottja, mint bárhol az Érmelléken.

Talán a Bihar megyei Csokaly, a maga állandó változatlanságával adja vissza leginkább az érmelléki kistalpak múltban rekedt jellegét. A fűvel benőtt, de parknak nevezett egyetlen terecskéje is inkább

A Fényes-kúria manapság – a büszt Mihály Gábor alkotása

bizható ősi föld szolgál megélhetésül az itthon maradottaknak. Ezen belül is az uborkatermesztés vagy a nagybani gazdálkodás. Már aki nek volt hozzá alaptökéje. No meg az ingázás, ha már a többhektáros Mudura-féle üvegházás zöldségtermesztés befuccsolt – Mudurát a néhány éve bekövetkezett haláláig a bihari „keresztapák” egyikeként tartották számon.

Így a csokalyi ember, hasonlóan a többi bihari kistalpak népéhez, külföldön vagy 50–60 km-re a háztól keresi a kenyerét, esetleg kinkeseresven túrja otthon a földet a betevő falatért.

A falu utcái nemhogy aszfaltot, de évtizedek óta még követ sem láttak. Ám lesz itt minden – mondják a székelyhídi előljárók a

FORRÁS: DIGITÁLIS KÉPARCHÍVUM

elejére már több birtokosa is volt, köztük a Bély, a Fényes és Sulyok család. A hely legismertebb szülőtte a földrajztudós Fényes Elek (1807–1876), akit a magyar statisztika atyjának tartanak. De Csokalyon élt Irinyi István is, a híres Irinyiek (Irinyi János, a gyufa feltalálója, valamint Irinyi József, jogász, író politikus, az 1848-as Mit kíván a magyar nemzet tizenkét pontjának megfogalmazója) egyik ágából ideszakadt nemes is, igaz, a csokalyi temetőben nem találni Irinyi-sírt. Egykori kúriájuk helye sem ismert, de lakhelyükre vonatkozóan utal egy feljegyzés, miszerint Irinyi Bálint felesége, Tarcsi Mária 1867. december 19-én Csokalyon a 194. szám alatti házában szenderült örök letre.

A legendák szerint a Fényes család egyik nyalka férfiúja kivívta egyszer egy főúri család aggszűzének szerelmét, aki egyetlen csókért cserében megajándékozta a híres szépembert e jó földekben gazdag Ér-parti kistalpak. Ezért volt a neve egykoron Csókaly. E szép legendához viszont méltó jelen is dukálna, ám ma ez még vár magára.

A hely híressége

Fényes Elek református nemesi származású csokalyi és érdengelegi Fényes család sarja volt. 1807. július 7-én született Fényes Antal közbirtokos és Mária Éva fiaként az érmelléki Csokalyon, és Újpesten hunyt el 1876. július 23-án.

A neves magyar statisztikus, közgazdasági statisztikai és földrajzi író, a honismereti szemlélet magyarországi megteremtője, a magyar közgazdasági statisztika első jelentős képviselője a Magyar Tudományos Akadémia tagja volt. Születésének és halálának kettős évfordulója kapcsán emlékezünk szülőhelyéről és az ott álló emlékhelyről. A református templommal szemben álló mellszobróról (a híresség büsztjét a Magyarországon élő székelyhídi születésű Mihály Gábor szobrászművész alkotta) hiányzik az elhalálozás évét jelző utolsó számjegy, az egykori szülőház maradványaiából kialakított emlékfalról mállik a vakolat, a falon lévő emléktábla felirata pedig

alig olvasható. A lepusztult kúriának csak néhány árkádját sikerült megmenteni az utókornak.

Csokaly híres szülőtte a gimnáziumot 1814-től a debreceni kollégiumban, a bölcsészeti tanulmányait Nagyváradon, a jogot pedig Pozsonyban végezte. Itt ismerkedett meg Eisele Zsófiával, akit nőül vett. Atyja halála után a Pozsony megyei Sárosfán bérlet birtokot, és azon gazdálkodott. Innen kezdte beutazni az országot adatgyűjtési szándékból, sőt ott fogott legelső nagy munkájának írásába is, s midőn azt nyomtatni kezdték, Pestre költözött. 1837-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává, 1843-ban az Országos Magyar Gazdasági Egyesület előadójává választotta. Társadalmi befolyása s tekintélye ekkor érte el fénypontját. Befolyásos emberként döntő szerepe volt Kossuthnak 1847-ben országgyűlési képviselővé való választásában Pest megyében. A nemesség megadóztatása kérdésében Széchenyi hű követőre talált benne. Midőn az első magyar felelős minisztérium megalakult, Szemere Bertalan belügyminiszter osztálytanácsosnak nevezte ki, s az országos statisztikai hivatal megszervezésével és vezetésével bízta meg, ezt 1848 májusában kezdte el szervezni, amely mindaddig működött, amíg a kormány Szegedre tette át székhelyét.

Tollára utalva

A szabadságharc leverése után az elsők között szerepelt a feketelistán. A Haynau-féle bosszúállás első idejében félrevonult és Biharban bujdokolt, leginkább Csokalyon, testvéreinél, különösen Fényes Józsefnél. Itt barátja Erdélyi Ferenc református lelkész szőlőkertjében lappangott az Antal-hegyen. Miután az üldöztetés némileg gyérült, 1849 októberében feladta magát Pesten, de kevéssel rá pártfogói közbenjárással büntetlenül megmenekült. A viszontagságos idők után visszatért régi foglalkozásához. Magánügyei már nem voltak fényesek, régi barátainak és magasabb állású pártfogóinak legnagyobb részét elsodorta a szabadságharc szomorú befejezé-

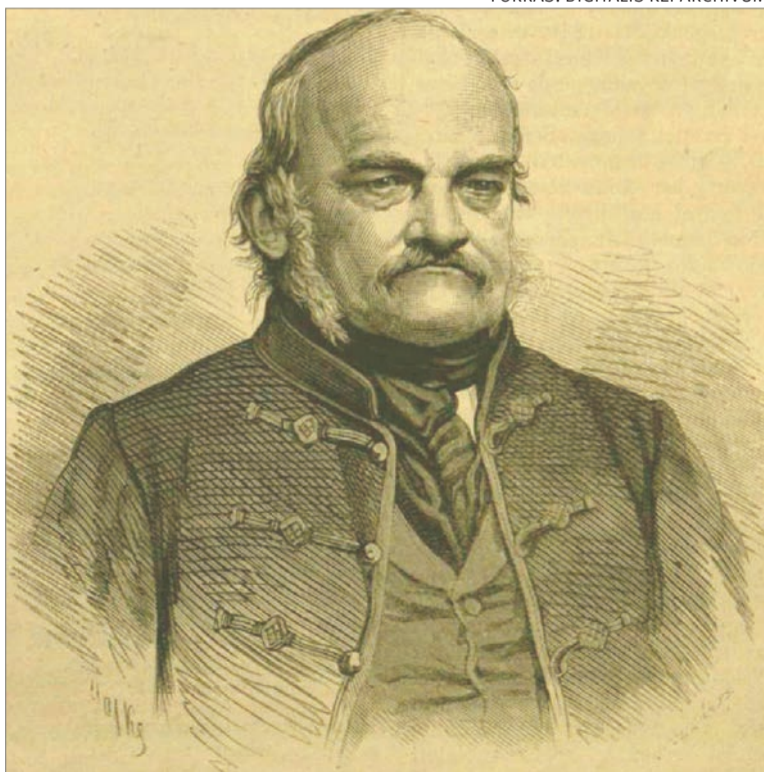
se. A társadalom és nemzetgazdaság terén gyakorlatilag is kezdett működni s a biztosítási eszmével foglalkozott. 1857-ben megalakult az első általános magyar biztosítási társulat. Számos ez ügyben írt munkái által érdemeket szerezve titkárrá s az életbiztosítási ügyosztály főnökévé választották. Kidolgozta az élettartam és halálzási valószínűség táblázatait. 1860 táján, amikor a nemzeti küzdelem megindult, és Ausztria szakirodalmi emberei a számokat is kezdték Magyarország ellen fordítani, Fényes érvekkel, számokkal segített halomra dönteni a magyarok ellen felhozott hamis állításokat. Ám az 1840-es évek vezéregyéniségévé többé nem küzdhetett fel magát.

A korosodó tudós biztos állás nélkül maradt; pusztán tollára volt utalva: de ez nem biztosított kellő megélhetést számára. Kezdetben családja s néhány barátja, majd az írói segélyegylet támogatta. Később tiszteletdíj címén kevés nyugdíjat élvezett. Az akadémia statisztikai és nemzetgazdasági bizottsága is megbízta némi munkával. A Magyar Tudományos Akadémia 1858-ban rendes tagjának választotta, ezek sorából azonban kitöröltek, mert az ellenzéki Pesti Hírnökbe írt cikkeivel kedvezőtlen hírbe hozta magát, mások szerint viszont azért, mert köteleességszerű székfoglalóját tíz év alatt sem tartotta meg. Az MTA tagjaként elkészítette Magyarország és tartományai teljes földrajzi és statisztikai felmérését, leírását. Élete utolsó éveiben Újpesten élt, ott is érte a halál.

→ **A legendák szerint a Fényes család egyik nyalka férfiúja kivívta egyszer egy főúri család aggszűzének szerelmét, aki egyetlen csókért cserében megajándékozta a híres szépembert e jó földekben gazdag Ér-parti kistalpak.**

Emlékére a Partiumi és Bányászati Műemlékvédő és Emlékely Bizottság Fényes Elek-díjban részesíti azon tagjait, akik kiemelkedő munkát végeznek a honismeret területén.

Érdekességként említjük meg, hogy ugyanennek a Fényes családnak a sarja a Nagyváradon született Erkel Ferenc-díjas zeneszerző, Fényes Szabolcs (1912–1986), akinek apja, Fényes Loránd mérnök nótaszerzéssel is foglalkozott, s Ady Endre törzsasztalához tartozott Váradon. Fényes Elek a dédapja volt a neves operett-, musical- és filmzeneszerzőnek. Rajta a felirat: „Ebben a házában született és töltötte gyermekkorát a magyar könnyűzene klasszikusa Fényes Szabolcs (1912-1986). A zeneszerző születésének 100. évfordulóján állította a Nagyvárad Szigligeti Színház 2012. április 30-án.” Az emléktábla elhelyezésére a nagyvárad városi tanács adott lehetőséget. Az avatáson Fényes Szabolcs családtagjai is részt vettek.

Fényes Elek, a magyar statisztika atyja

amolyan libalegelő, mint faludisz. A helybélieket nem zavarja. Ugyan miért is zavarná, amikor a 21. század eleji szebb időkben megélt faluban nagyobb a megélhetési tét, mint bármikor a történelem folyamán. A liba hasznos jószág, és amíg a mindenkoros román hatalom egyéb lehetőséget nem kínál, addig megélhetésül csak a liba, illetve egyéb állattartás vagy az örök meg-

közigazgatásilag hozzájuk tartozó Csokalyról. Bár az elmúlt harminc évből eddig nem sokra futotta. A Fényes-kúria is az említett három évtized alatt pusztult el számátalan más társával. Csokalyon van amúgy az Érmellék legtöbb kúriája, valamennyi pusztulófélben.

Történelme során előbb a Zólyomi, majd a Makó család birtokolta a települést. A 19. század